

MARTIN ŠRAJER / 30. 4. 2025

Nebeští jezdci

„Snad *Nebeskými jezdci* splatíme alespoň něco těm, kteří za nás v Anglii bojovali a umírali, kteří měli skutečně rádi svůj národ“, zadoufal režisér Jindřich Polák koncem šedesátých let v dobovém tisku.^[1] Svůj snímek o československých letcích ve službách RAF označoval vzhledem ke skromným výrobním nákladům za „pomníček“, nikoliv za pomník. Záběry náhrobků padlých hrdinů na vojenském hřbitově v anglickém Brokwoodu jeho *Nebeští jezdci* také začínají. Ve zvukových flashbacích jsou při tom slyšet hlasy mužů, o nichž bude film vyprávět. Právě tím, že dává jménům na hrobech konkrétní hlas a tvář, vrací jim život a zachraňuje je před zapomenutím, k němuž byli během komunistické totality odsouzeni, je Polákova adaptace stejnojmenného románu mimořádně cenná.

Navzdory svému „pomníkovému“ rámování nejsou ovšem *Nebeští jezdci* sošně strnulým, patetickým dílem. Letcům nevzdávají poctu tím, že by je stavěli na piedestal, dělali z nich nedotknutelné ikony. Ukazují je naopak v jejich autentickém, tragikomickém rozměru jako partu kluků, občas bláhových a nezodpovědných, kteří si užívali život. Scény odehrávající se v kabině bombardéru Wellington (jehož replika byla vyrobena v Aero Vodochody úpravou sovětského Lisunova Li-2), kdy hrdinové odrážejí palbu německých stíhačů, tvoří menší část filmu. Jeho těžištěm je pohled do soukromí pilotů, odkrývající jejich citové zázemí a subjektivní prožívání. *Nebeští jezdci* se odehrávají převážně na zemi, během lovu bažantů a odpočinku na letecké základně, v lazaretu nebo v pubech, kde se i při nočních náletech zvesela pije pivo, kouří, tancuje a flirtuje s místními dívkami.

Stejně jako jiní režiséři v šedesátých letech, Menzel, Kachyňa či Kadár s Klosem, také Polák zachytil druhou světovou válku bez oslavných mýtů a hrdinských klišé. A stejně jako jeho kolegové při tom vycházel z drsně realistické literární předlohy autora, který měl s válčením přímou zkušenost. Bývalý střelec 311. perutě RAF Richard Husmann byl od roku 1964 v invalidním důchodu a živil se psaním a překládáním. Svůj románový

debut *Nebeští jezdci* vydal stejně jako všechny následující knihy pod pseudonymem Filip Jánský. Při popisu osudu mladého českého letce ve Velké Británii se vedle svých vlastních zážitků inspiroval příběhem plukovníka Františka Truhláře, střelce 311. bombardovací perutě a 312. stíhací perutě RAF.

Skutečné historické události přibližuje Husmann prostřednictvím fiktivní osádky letounu 276. bombardovací perutě. Tvoří ji dvojice Angličanů, kanadský telegrafista a tři Čechoslováci. Slovenského kapitána Pavla Koláře ve filmu hraje Svatopluk Matyáš, české střelce s přiléhavými přezdívkami Študent a Prcek ztvárnili Jan Bednář a Jiří Hrzán. Kniha vykresluje přátelství povahově kontrastních protagonistů, bezstarostného Prcka a svědomitého Študenta, i jejich přelétavé vztahy se ženami – zejména Študentův román s Patricií z pomocných ženských sborů letectva. Na intenzitě vyprávění nabírá během náletů na německé území. Při jednom z nich Študent utrpí poranění páteře a popáleniny. Po rekonvalescenci je ale připraven vrátit se k posádce a znovu nasazovat život v bojích proti stíhačkám Luftwaffe.

Husmannův text vyšel v roce 1964 knižně, o rok později pak také na pokračování v deníku *Svobodné slovo*. Čtenářský ohlas byl mimořádný. Kromě výrazných postav a živého stylu s bezprostředním líčením prožitků to lze připsat samotnému tématu, které do té doby nebylo (a dlouho ani nemohlo být) v takovémto rozsahu zpracováno, ať už odborně, nebo v próze. Jedním z nadšených čtenářů *Nebeských jezdců*, dokonce ještě v době, kdy existovali jen v podobě rukopisu, byl hitmaker české kinematografie Jindřich Polák. Vedle dlouho tabuizované účasti československých letců v RAF jej lákala i možnost vyzkoušet si po easternu (*Smrt v sedle*), krimi (*Páté oddělení*) a sci-fi (*Ikarie XB 1*) další divácky atraktivní žánr – válečný film s bitevnými scénami. Hodně pohybu, málo lyriky, jak to měl rád.

Filmová verze *Nebeských jezdců* ale přes Polákovo přesvědčení o nutnosti danou látku zpracovat nevznikala snadno. Ze spolupráce Poláka, Husmanna a později také scenáristy Zdeňka Mahlera vzešly v průběhu tří let tři verze scénáře. „Byli jsme několikrát povoleni, několikrát zakázáni, a zakázáni jsme byli vždy o jednu víc v průběhu těch tří let“, přiblížil Polák složitou genezi v rozhovoru s Galinou Kopaněvou. ^[2] Když už projekt v jednu chvíli prošel přes tajemníka ÚV KSČ Jiřího Hendrycha, narazil zas u Hlavní politické správy Československé armády, která přísně prověřovala každý film z armádního prostředí.

Když byl film po mnoha úpravách a jednáních konečně schválen do výroby, Polák si nastudoval relevantní historickou literaturu a absolvoval setkání s mnoha pamětníky z řad západních letců. Nespoléhal tedy pouze na Husmannovu předlohu, jakkoli se od ní film svou stavbou nápadně nevzdaluje. Kvůli plynulosti vyprávění byly pouze vypuštěny některé podzápletky, např. Študentovo milostné dobrodružství s ošetřovatelkou. Odlišná je focalizace vyprávění. Husmann psal v ich formě. Film má oproti tomu objektivnější ráz, veškeré dění není traktováno pohledem Študenta. „Tím se stal jeho pohled širší a obecnější, místo osobní výpovědi, která má blízko k dokumentu, se musel uchýlit k epickému popisu. Jinými slovy zbeletrizoval – teoreticky vzato – celé partie“, zhodnotil tuto tvůrčí volbu Gustav Franci.^[3]

Neméně náročná byla realizační fáze. Podobně výpravná podívaná, odehrávající se bezezbytku mimo Československo a částečně ve vzduchu, neměla v československých poměrech precedens. Polák se pod vedením tvůrčí skupiny Šebor–Bor přesto tvrdohlavě pustil do výroby, aniž by měl zajištěnou nabízející se zahraniční koprodukcí. Žádné původní anglické letouny se však na našem území nedochovaly. Díky kontaktům Jiřího Šebora, vojenského pilota v záloze, se nicméně podařilo domluvit alespoň půjčení dvou letadel z Československé armády, která mohla být překarosována na Wellingtony. S těmi se natáčelo na letištích v Klecanech a Vodochodech. Tancovačka se točila v kině Ořechovka, z porodnice U Apolináře se pro filmové účely stal britský vojenský lazaret. Závěrečné scény na moři pak vznikaly během května a června 1968 u mysu Arkona na německé Rujáně.

Kameraman Jan Němeček pro *Nebeské jezdce* zvolil klasický černobílý formát, aby mohl střihač Josef Dobřichovský mezi původní záběry hladce včleňovat archivní materiály. Ty se díky Myrtilu Frídovi z Filmového archivu podařilo zajistit jednak z domácích, jednak z anglických filmových sbírek. Podle Polákových vzpomínek šlo o zvláštní typ směnného obchodu. Československý archiv poskytl anglickým kolegům vzácné záběry z protektorátu výměnou za jejich záběry leteckých soubojů. „Tejden jsem seděl u stříhacího stolu v londýnském muzeu. Díval jsem se na ty autentický materiály, hlavně jsem potřeboval letecký souboje. Taky jsem si vymyslel tu ponorku na konci a věděl jsem, že budu potřebovat záběry s různými směry, aby se to dalo nastříhat“, upřesnil Polák v rozhovoru s Evou Struskovou.^[4]

Veškeré scény vzdušných útoků se tak natáčely buď s modely letadel, anebo jde o úryvky z britských dokumentárních filmů jako *Target for Tonight* (1941), zapůjčené londýnským Imperiálním válečným muzeem. Z Británie si filmaři „vypůjčili“ také představitele anglicky hovořících postav. Radistu Tommyho hraje Winston Chrislock, který tehdy studoval v Praze. Další zahraniční herce se navzdory omezenému rozpočtu podařilo zajistit díky zámořským kontaktům Vojtěcha Holého, který hraje navigátora George, a Sylvy Langové, která se v roce 1948 provdala za Angličana. Langová filmařům zároveň pomáhala s dialogy a co nejpřesnější rekonstrukcí anglických reálií. Další odbornou poradkyní byla Joyce Kadečková, pracující za války na velitelství britského letectva, námořnictva a pozemních vojsk.

Díky talentu a nadšení zúčastněných lidí se Polákovi ve spartánských podmínkách nakonec během 42 filmovacích dnů skutečně podařilo natočit film o letadlech bez letadel, o Anglii bez Anglie. Zbývalo jej sestříhat a nahrát hudbu. Při jejím komponování využil přední tuzemský skladatel Evžen Illín mj. písňový motiv country songu Stana Jonese *Ghost Riders in the Sky*, který byl v Československu po válce znám právě pod názvem *Nebeští jezdci*. Hudební postsynchrony se ovšem dokončovaly 21. srpna 1968. Do Československa vpadly sovětské tanky, Evžen Illín emigroval do Švýcarska a Polák měl oprávněné pochybnosti, zda se jeho příspěvek k rehabilitaci českých a slovenských letců ve službách RAF vůbec dostane do kin.

Film, který se politickým narážkám vesměs vyhýbá a lze si jej užít jako žánrovou podívanou, nakonec zakázán nebyl. Premiéra proběhla v kolínském kině Jas v den státního svátku, 28. října 1968. Fakt, že *Nebeští jezdci* „splácejí dluh“ těm, kdo bojovali proti fašismu na Západě, oceňovali i ti z kritiků a kritiček, kteří ke snímku měli různé výhrady. Od nedostatečně sugestivní atmosféry, kterou prý vynikalo knižní zpracování, přes schematičnost a nevyrovnaný rytmus až po amatérské zpracování zvukové kulisy v úvodu filmu. Oceňován byl na druhou stranu civilní rukopis, v němž recenzenti spatřovali podobnost s britským hnutím Free Cinema, nebo výběr a sehranost herců ve větších i menších rolích.

Navzdory zvěstem tvrdící opak, neskončili *Nebeští jezdci* ani za normalizace v trezoru. Nepatřili sice k nejpropagovanějším dílům a kina je uváděla jen sporadicky, ale v katalogu Ústřední půjčovny filmů zůstali i během normalizace. Plnohodnotného docenění se ale vrcholný počín Polákovy filmografie dočkal až po listopadu 1989. V

očí mnohých diváků jej nezastínil ani tematicky spřízněný *Tmavomodrý svět* od Jana Svěráka, natáčený již v nápadně velkorysejších podmínkách a v koprodukcí mnoha evropských států.

Nebeští jezdci (Československo 1968), režie: Jindřich Polák, scénář: Filip Jánský, Zdeněk Mahler, Jindřich Polák, kamera: Jan Němeček, hudba: Evžen Illín, hrají: Jiří Bednář, Jiří Hrzán, Svatopluk Matyáš, Elsie Randolph, Joan Seton, Charles Cameron, Jana Nováková, Gunter Schoß, Winston Chrislock, Vojtěch Holý a další. Filmové studio Barrandov, 95 min.

Použitá literatura:

Jaromír Blažejovský, Trezor a jeho děti: Poznámky k zakázaným filmům v socialistických kinematografiích. *Illuminace* 22, 2010, č. 3, s. 8–27.

Miloš Fiala, Nebeští jezdci aneb problém přepisu. *Rudé právo* 21. 11. 1968, s. 5.

Gustav Franci, Mezi nebem a zemí. *Film a doba* 15, 1969, č. 3, s. 148–151.

Filip Jánský, *Nebeští jezdci*. Praha: Mladá fronta 1990.

Ladislav Kapek, Třináct jarních známostí. *Kino* 23, 1968, č. 10 (16. 5.), 1968, s. 9.

Galina Kopaněva, Nezpronevěřit se sám sobě. *Film a doba* 15, 1969, č. 10, s. 543–546.

Ladislav Tunys, Natáčí se film Nebeští jezdci. *Československý voják* (27. 4.) 1968, s. 48–51.

Poznámky:

[1] Ladislav Kapek, Třináct jarních známostí. *Kino* 23, 1968, č. 10, (16. 5.), s. 9.

[2] Galina Kopaněva, Nezpronevěřit se sám sobě. *Film a doba* 15, 1969, č. 10, s. 543.

[3] Gustav Franci, Mezi nebem a zemí. *Film a doba* 15, 1969, č. 3, s. 149.

[4] Eva Strusková. Byl jsem maximalista. Rozhovor s Jindřichem Polákem o režii žánrových filmů. *Filmovyprehled.cz*. Dostupné online: <<https://www.filmovyprehled.cz/cs/revue/detail/byl-jsem-maximalista-rozhovor-s-jindrichem-polakem-o-rezii-zanrovych-filmu>> [cit. 22. 4. 2025]